

5. Макеева Л. Б. Язык, онтология и реализм. М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. 310 с.
6. Куликова О.Б. Эпистемологический реализм в контексте идей В. С. Соловьева. Москва: 2016.
7. Рорти Ричард. Случайность, ирония и солидарность. Москва: 1996. С. 272.
8. Шульга Е.Н. Проблематика предпонимания в герменевтике, феноменологии и социологии. Москва: ИФ РАН, 2004. 173 с.

УДК 811.261.1373.46

ПРОБЛЕМА РОЗПІЗНАННЯ ТА ВИОКРЕМЛЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТЕКСТІ

THE PROBLEM OF IDENTIFYING AND DISTINGUISHING IDIOMATIC EXPRESSIONS IN THE TEXT

Хайдарі Н.І.,
*кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету*

Статтю присвячено аналізу специфіки розпізнавання та виокремлення фразеологізмів у тексті. Значну увагу приділено правилам та труднощам перекладу фразеологічних одиниць, а також умовам процесу розпізнавання фразеологізмів. Окремо розглянуто проблему багатозначності та омонімії фразеологізмів. У статті визначено сутність перекладацького процесу. Крім того, у роботі проаналізовано підходи різних учених стосовно розпізнавання та виокремлення фразеологізмів у тексті.

Ключові слова: фразеологізми, труднощі перекладу фразеологічних одиниць, розпізнавання фразеологізмів, перекладацький процес, правила перекладу.

Статья посвящена анализу специфики распознавания и выделения фразеологизмов в тексте. Значительное внимание уделено правилам и трудностям перевода фразеологических единиц, а также условиям процесса распознавания фразеологизмов. Отдельно рассмотрена проблема многозначности и омонимии фразеологизмов. В статье определена сущность переводческого процесса. Кроме того, в работе проанализированы подходы разных ученых относительно распознавания и выделения фразеологизмов в тексте.

Ключевые слова: фразеологизмы, трудности перевода фразеологических единиц, распознавание фразеологизмов, переводческий процесс, правила перевода.

The article is devoted to the analysis of the specificity of identifying and distinguishing idiomatic expressions in the text. Considerable attention is paid to the rules and difficulties of the translation of phraseological units, as well as to the conditions for the process of idioms distinguishing. The problem of polysemy and homonymy of idioms is separately examined. The article defines the essence of the translation process. In addition, the approaches of various scholars according to identifying and distinguishing phraseological units in the text are analyzed.

Key words: idioms, difficulties of phraseological units translation, idioms identifying, translation process, translation rules.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві є різні думки щодо природи фразеологізму (як мовної одиниці) та особливостей його перекладу. Слова в мові поєднуються одне з одним і утворюють словосполучення. Вільні словосполучення в реченні вивчає синтаксис як розділ граматики. Однак є й такі сполучення слів, що є предметом фразеології, це не вільні сполучення слів, а лексикалізовані, тобто такі, що прагнуть стати одним словом, однією лексемою, хоча і не втратили ще форми словосполучення [6, с. 126]. Ідеться про фразеологічні одиниці або фразеологізми – важливий будівельний матеріал мови.

Вивчення особливостей формування, організації та функціонування фразеологічних одиниць та ідіом уможливує розуміння природи та сутності, поглиблює осмислення закономірностей організації ідіом, специфічних властивостей, що зумовлюють спроможність мови бути засобом пізнання та комунікації.

Пошук перекладачами власних систем та методів розпізнавання та виокремлення фразеологізмів у тексті є складним і суперечливим процесом. Звідси очевидна важливість й актуальність дослідження, адже під час вирішення окресленої проблеми на перекладача чекає низка труднощів,

пов'язаних із розпізнанням та виокремленням фразеологізмів у тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових праць стосовно перекладу фразеологічних одиниць показує, що розробкою питань теорії фразеології та ідіоматики займалися як вітчизняні, так і зарубіжні мовознавці, зокрема Л. Авксент'єв, В. Архангельський, Л. Булаховський, В. Виноградов, В. Гак, С. Денисенко, І. Задорожна, Г. Їжакевич, В. Мокієнко, Є. Поливанов, Л. Скрипник, Ю. Фірсова, М. Шанський. Такі лінгвісти, як А. Альохіна, Н. Амосова, О. Кунін, О. Смирницький, досліджували фразеологію англійської мови. Серед західних мовознавців слід зазначити Ш. Баллі та А. Сеше, Л.П. Сміта, Е. Партрідж, Ф. де Соссюр.

Також привертають увагу праці українських учених, у яких висвітлюються ті чи інші аспекти фразеології, дається аналіз та розкриття актуальних проблем фразеології. Так, у наукових роботах А. Денисової, Л. Комар, М. Ковальчука аналізуються проблеми дослідження класифікацій фразеологічних одиниць у лінгвістиці та труднощі їх перекладу.

Незважаючи на численні дослідження вітчизняних та закордонних фахівців, залишається нерозв'язаною низка проблем, серед яких проблема розпізнання та виокремлення фразеологізмів у тексті.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні труднощів виокремлення та перекладу фразеологізмів у тексті, а також визначенні умов процесу розпізнання.

Виклад основного матеріалу. У сучасному мовознавстві є різні думки щодо природи фразеологізму як мовної одиниці. Французький лінгвіст Шарль Баллі у праці «Французька стилістика» подає визначення фразеологізму загального характеру: «Фразеологізми – сполучення, що міцно увійшли в мову» [2, с. 90].

Перекладач не може не бути філологом, але перекладач – це не тільки філолог [6, с. 89]. Перекладач володіє як мовою оригіналу, так і мовою перекладу. Лінгвістична компетенція перекладача тісно пов'язана з його соціальною компетенцією. Статус перекладача місткий, його шлях нелегкий, тернистий, бо перекладацький процес – це поліфункціональна комунікативна діяльність: комунікація між відправником інформації та перекладачем, з одного боку, перекладачем і адресатом – з іншого. Перекладач – це тлумачення тексту, ситуації, Гермес, який експлікує, з'ясовує, дигестує кванти інформації, передає їх

адресатам, робить можливою комунікацію між представниками різних етносів [7, с. 179].

Незважаючи на важливу роль, що відіграють у мові ідіоматичні одиниці, у лінгвістичній літературі є незначна кількість праць, присвячених дослідженню. Питання ідіоматики переважно досліджуються в межах фразеології (В. Виноградов [3], Т. Арбекова [1], О. Кунін [5], Ю. Шепель [6] та ін.). Як самостійна дисципліна ідіоматика досі не сформувалася, що свідчить про актуальність пропонованого дослідження.

Оскільки ідіоми становлять основу фразеологічного фонду англійської мови, вважаємо доцільним посилатися на праці з перекладу фразеологічних одиниць, зазначені вище, і розглядатимемо способи перекладу ідіом у межах фразеології.

Більшість фразеологізмів не тільки є номінативними одиницями, але й слугують засобом для передання додаткових асоціацій та емоцій. Властиві більшості фразеологізмів емоційне та асоціативне значення створюють підтекст висловлювання, його другий змістовий план [1, с. 112].

Не будемо замовчувати той факт, що українська мова є надзвичайно багатою на різноманітні крилаті, фразеологічні ідіоматичні вислови, що наша мова має дуже багатий потенціал для перекладача.

Взявши, наприклад, тему «Їжа», хотілося б зупинитися на таких висловах, як переклад вислову «чорний хліб» – “brown bread”. Чому, наприклад, в іноземній мові вислів звучить «коричневий хліб», а у нас перекладають його як чорний?! На що це вказує?

Можна провести паралель із тим, що в Україні дуже сильне семантичне забарвлення несе на собі сам прикметник «чорний». Усім відомі висловлювання на кшталт «чорна праця», або «чорна робота», тобто дуже складна, брудна робота (часто з дуже низькою оплатою праці), також відомий вираз «чорна земля», при чому тут можна згадати і про вираз «чорнозем», або “black soil”. Тому чорний хліб міг асоціюватися як із простим, більш дешевим за виготовленням хлібом простих людей (були часи, коли білий хліб могли мати тільки багаті люди, господарі, коли біла мука була трохи не на вагу золота, а бідні селяни робили хліб та муку з чого могли – навіть із картопляних лушпайок – колір хліба міг бути дуже і дуже темним). Таким чином і могло вийти таке значення, як «чорний хліб».

Проблема перекладу полягає в тому, що людина, яка займається фаховим перекладом, мусить мати не тільки дуже гарне відчуття мови, добру фантазію і бути не лише дуже гарним лінг-

вістом, розумітися на семантиці слова, лексикології та бути в курсі сучасних мовних тенденцій, вона має бути ще й хорошим етимологом. Якщо в іноземній мові назву хліба асоціюють із кольором борошна (темнувате) або з кольором самого хліба (коричневий, аж ніяк не чорний), то в українській мові особливо складним є передання саме кольорової гами з іноземної (англійської мови) українською, наприклад: *tosee red, whitecollar, onceinablue, moon, aboltfromtheblue, lily-white* («бути злим», «службовець», «дуже рідко», «як грім із ясного неба», «новачок – тобто, не людина з обличчям кольору білої лілії, а той, кому ще вчитися та вчитися») [9].

Найбільш прийнятним варіантом під час перекладу стає використання фразеологічного висловлювання чи ідіоми, яка буде ідентичною за значенням, стилістикою, внутрішньою формою, хоча на першому місці варто поставити лексичне значення, оскільки необхідно якнайкраще передати значення висловлювання, нехай і без дотримання певних інших норм та показників.

Ще одним цікавим прикладом може слугувати вислів “*Hungryasahunter*” і його еквівалент українською мовою «*Голодний як вовк*» [9]. В українських казках, фольклорі і згідно з історичними традиціями у свідомості мешканця України є певні стереотипи, пов’язані з вовками. Один із них – «вовчий голод», «вовчий апетит» або «голодний як вовк». Зрозуміло, що згідно з географічним положенням України, згідно з нашим розташуванням, у лісах було багато вовків, люди могли вивчити звички і зробити певні порівняння та висновки, особливо зважаючи на те, що голодні вовки, особливо в зимовий період, могли напасти на окремих тварин чи навіть людей. Що стосується варіанта цього вислову в іноземній мові, зокрема порівняння з мисливцем, то скоріше за все значення могло бути пов’язане з тим, що трапляються випадки, коли мисливець на полюванні може провести цілий день, тому може зголодніти як у прямому сенсі цього значення, так і в переносному, тобто бути голодним за здобиччю.

Загалом, правила перекладу фразеологічних одиниць поділяють на декілька загальних типів, серед яких виокремлюють, по-перше, пошук повністю ідентичної фразеологічної одиниці (хоча фактично доведено що кількість таких повних ідентичних варіантів в українській та англійській мовах є дуже обмеженою), по-друге, підшуковують аналогічний за змістом фразеологічний вислів, але побудований на абсолютно (або частково) іншій основі образів, по-третє, калькування або переклад по частині, по слову,

з подальшим складанням цих частин в одне ціле (хоча цей метод іноді добре спрацьовує, та часами не завжди він буває ефективним), наприклад – “*cool like a cucumber*” – «холодний як огірок», чи «*спокійний як огірок*» [9]. Вивчення фразеологічних висловів та перекладу є надзвичайно цікавою та захоплюючою темою.

Труднощі перекладу фразеологізмів розпочинаються з виділення в тексті. Наприклад, англійський вираз *to come through with flying colours* [9] має безпосереднє значення «пройти весь шлях під прапором»; тоді як ця одиниця має стійке переосмислене значення «успішно завершити справу», а в деяких ситуаціях набуває ще більш емоційно-забарвленого змісту «показати характер» [4, с. 130].

Практично в будь-якій мові є кілька рівнів фразеологізмів:

- зафіксовані словником і загальновідомі;
- такі, що виходять з ужитку, але зазначені в словнику;
- загальноживані, але з якихось причин не зафіксовані словником;
- відомі окремим суспільним групам [5, с. 89].

Загалом, таких рівнів може бути й більше, проте в будь-якому разі перша й найголовніша умова адекватного перекладу – уміти розпізнавати фразеологізми в тексті, відрізнити від вільних мовних одиниць. Найпродуктивніший шлях – це вироблення навички виокремлення в тексті одиниць, що суперечать загальному значенню, оскільки, як правило, саме наявність таких одиниць і свідчить про існування переносного значення:

By that time he had reached condition to see pink elephants [9].

Якщо перекласти цю фразу дослівно, то «рожеві слони» створюватимуть абсолютно безглуздий контекст. Наприклад:

«До того часу він вже був готовий милуватися рожевими слонами».

Можна сформулювати порівняно нескладне правило для перекладача, правило «рожевих слонів»: щойно в тексті з’являється вираз, що логічно суперечить контексту, слід розглядати його як можливий фразеологізм. Незважаючи на простоту, цього правила не так легко дотримуватися, про що свідчать численні казуси в перекладі. Наприклад, американський роман “*Dead-eye Dick*” відомий українському читачеві під назвою «Одноокий Дік», хоча насправді англійська назва означає «влучний стрілець», а герой роману, що заслужив це прізвисько, має обидва (і вельми гострозорих) ока; один із романів Агати Крісті “*Underdog*” опублікований під назвою

«Собака, який не гавкає», тоді як насправді це означає «Переможений собака», або «Невдаха» тощо [4, с. 130–131].

Друга важлива умова процесу розпізнавання фразеологізмів полягає в умінні аналізувати мовні функції. Наприклад, конфлікт між переносним і буквальним значенням нерідко використовується автором тексту для обігрування яких-небудь образних, естетичних, емоційно-оцінних та інших асоціацій або для створення гумористичного ефекту. Крім того, фразеологізми досить міцно закріплені за певними соціально-культурними прошарками суспільства і слугують ознакою опосередкованої присутності певного прошарку в тексті. Фразеологізми мають певне стилістичне забарвлення. Це можуть бути елементи високого, нейтрального або низького стилю, професіоналізми або жаргонізми [7, с. 199].

Слід також мати на увазі те, що багатозначність та омонімія властива не тільки словам, але й фразеологізмам, тобто одне і те ж поєднання може одночасно бути як стійким, так і вільним.

Такі ідіоми нерідко є подвійною пасткою для перекладачів, оскільки це існування, зрозуміле для носіїв мови, може не бути зафіксоване словниками або вони можуть поєднувати в собі можливості подвійного вживання: у ролі фразеологізму та в ролі вільного словосполучення. Англійський вираз *the writing on the wall* може мати значення безпосереднє («напис на стіні»), але може вживатися в тому ж формальному вигляді і в переносному значенні («зловісна ознака») [8, р. 390]. Причому в першому випадку асоціативні зв'язки цієї одиниці можуть бути як емоційно-нейтральними («оголошення, повідомлення»), так і емоційно-негативними («псування стін недоречними або лайливими написами»). У другому випадку, коли наявна актуалізація переносного значення, асоціативні зв'язки того ж самого виразу абсолютно інші («відчуття приреченості», «невідворотна доля» і т. п.), пов'язані з біблійними поняттями і легендами. Контекст, у якому такий

вираз може бути вжитий, не завжди розкриває статус виразу:

He saw it as clear as the writing on the wall [4].

У цьому реченні словосполучення можна тлумачити як у прямому, так і в переносному розумінні та, відповідно, перекладати по-різному. До того ж на перекладача можуть впливати асоціативні зв'язки самого виразу, що збільшує кількість можливих відповідників:

«Це постало перед ним так виразно як (лайливий) напис на стіні».

«Він виразно усвідомлював (бачив) усю невідворотність цього».

«Це викликало в нього почуття повної приреченості». [4, с. 128–129].

Існують випадки, коли автор зі стилістичною метою змінює фразеологізм або використовує лише частину фразеологізму зі значенням цілого. Автор може випускати окремі компоненти фразеологічних одиниць або ж замінити їх іншими. При цьому у всіх випадках значення цілого фразеологізму може повністю зберігатися. Перекладач змушений відновлювати фразеологічні одиниці, що піддалися авторській трансформації, відтворювати в перекладі ефект досягнутий автором тексту [4, с. 128].

Висновки. Отже, ідіомам властиве непередбачуване граматичне сполучення слів. Як усі фразеологізми, вони можуть допускати певні зміни слів-компонентів.

Розпізнати фразеологізм у тексті – досить складна, але не безнадійна справа. В англійській мові трапляються кальковані ідіоми з інших мов, різних професійних висловів, а також ідіоми, в основі яких лежать назви установ, імена посадових осіб, назви національних свят, прізвиська історичних осіб і легендарних персонажів. Знання культурних-історичних особливостей носіїв британської англійської, уміння користуватися відповідними словниками, сучасними інформаційними ресурсами та уважне опрацювання тексту (зважаючи на контекст) допоможе перекладачеві виконати адекватний переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арбекова Т.И. Лексикология английского языка (практический курс): Учебное пособие для 2–3 курсов ин-тов и фак. иностр. яз. Москва: Высшая школа, 1977. 240 с.
2. Балли Ш. Французская стилистика. Москва: Изд-во иностр. лит., 1961. 394 с.
3. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. Лексикология и лексикография: Избранные труды. Москва: Наука, 1977. С. 119–139.
4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця: Нова книга, 2001. 448 с.
5. Кунин А.В. О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре. URL: http://belpaese2000.narod.ru/Trad/kunin_fra.htm.

6. Шепель Ю.А., Петрова Г.С., Беляков В.И. Общая и английская фразеология: Монография / [Под общ. ред. Ю.А Шепеля]. Днепропетровск: Наука и образование, 2003. 56 с.
7. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2007. 823 с.
8. Lewis C.S. Prince Caspian // The Chronicles of Narnia. London: Harper Collins Publishers, 2005. 767 p.
9. Електронний словник англійської мови. URL: <http://dictionary.cambridge.org>.

УДК 81'25-13:2-23(477)«20»

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ У СИСТЕМІ КРИТИКИ ПЕРЕКЛАДУ НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

TRANSLATION QUALITY ASSESSMENT IN THE SYSTEM OF TRANSLATION CRITICISM IN THE EARLY 21ST CENTURY

Шмігер Т.В.,

*кандидат філологічних наук, доцент, докторант
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Мета статті – проаналізувати головні тенденції у теоретичних дослідженнях з критики перекладу початку XXI ст. та з'ясувати головний інструментарій опису й аналізу. Усі видання можна поділити у три групи: теоретичні праці з критики перекладу, де об'єктом дослідження є сам перекладознавчий аналіз; праці, де автори осмислюють проблематику перекладу конкретних текстів і конкретних авторів; історико-критичні праці, де дослідники вдаються до зіставлення текстів, щоб інтерпретувати конкретні тексти або показати динаміку змін в інтерпретації. З'ясовано головні риси критичного розгляду перекладу (метод, кількість авторів або творів для аналізу, виклад аналізу, вагомість культури у мовному розгляді). Визначено особливості терміносистеми, мети, ролі теоретичних висновків та співвіднесеність з іншими перекладознавчими дисциплінами, які властиві сучасній критиці перекладу.

Ключові слова: теорія перекладу, критика перекладу, оцінка якості перекладу, інтерпретація, художній текст.

Целью статьи является анализ основных тенденций в теоретических исследованиях по критике перевода начала XXI века и выяснение ее главного инструментария описания и анализа. Все издания можно разделить на три группы: теоретические труды по критике перевода, где объектом исследования является сам переводоведческий анализ; труды, где авторы осмысливают проблематику перевода конкретных текстов и конкретных авторов; историко-критические работы, где исследователи используют сопоставление текстов, чтобы интерпретировать конкретные тексты или показать динамику изменений в их интерпретации. Выяснено главные черты критического рассмотрения перевода (метод, количество авторов или произведений для анализа, изложение анализа, значение культуры в языковом рассмотрении). Определены особенности терминосистемы, цели, роли теоретических выводов и соотношенность с другими переводческой дисциплинами, которые присущи современной критике перевода.

Ключевые слова: теория перевода, критика перевода, оценка качества перевода, интерпретация, художественный текст.

The aim of the paper is to analyze the main tendencies appearing in the theoretical studies of translation criticism in the early 21st century as well as to identify its their main tools for description and analysis. All publications can be divided into three groups: theoretical works on translation criticism, where the object of research is the very translation quality assessment; publications, where the authors deal with the issues of translating specific texts and specific authors; historical and critical writings, where researchers apply textual comparing for interpreting specific texts or showing the dynamics of changes in their interpretation. The main features of the critical consideration of a translation (method, number of authors or works for analysis, the structure of analysis, the signification of culture in the lingual examination) are revealed. The features of the termsystem of translation criticism, its purposes, the role of theoretical conclusions and correlation with other translation areas, which is inherent in today's translation criticism, are determined.

Key words: translation theory, translation criticism, translation quality assessment, interpretation, artistic text.

Постановка проблеми. Критика перекладу стояла біля витоків теорії перекладу, однак розквіт останньої затьмарив і відсторонив від нашої уваги таку важливу галузь теоретично-аналітичних досліджень перекладу. Цей стан справ можна

пояснити тим, що головні критерії і концепції для перекладознавчого аналізу все-таки розробляє теорія перекладу. Матеріал для досліджень великою частиною постачає історія перекладу, результати таких досліджень залишаються в ній. Тому